

INGLIZ TILI SINFIDA NUTQ SO'ZLASHNI O'RGATISH KONSEPSIYALARI

Yusupova Gulnoza

Sayfullayev Xurshid

Jizzax davlat pedagogika instituti

***Annotatsiya:** Gapirishni o'rgatishning tizimli va aniq yo'naltirilganligi ingliz tilini o'qitishning tez-tez kam baholanadigan jihati hisoblanadi. O'qituvchilar sinfda turli xil nutqiy mashg'ulotlarni namoyish qilishlari mumkin bo'lsa-da, bunday mashg'ulotlar «nutqqa o'rgatish» o'rniga «nutqni bajarish» bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Ushbu maqolada men nutqning vakolatli o'qituvchisi bo'lish nutqning lingvistik va diskursal xususiyatlarini, ma'ruzachilarga nutqni qayta ishlashga va ishlab chiqarishga imkon beradigan asosiy nutq qobiliyatlarini o'z ichiga olgan nutqning «kombinatorial» xususiyatini tushunishni o'z ichiga oladi.*

***Kalit so'zlar:** Nutqni o'rgatish, ikkinchi tilda so'zlashish qobiliyati, ingliz tili xonasi*

Nutqni o'rgatish va o'rganish har qanday til ta'limi sinfining muhim qismidir; og'zaki nutq nafaqat sinfning asosiy kommunikativ vositasi sifatida o'rganish uchun «kelishuvlar» ni taklif qiladi, balki u o'quv rejasi mazmuni va ta'lim natijalarining muhim tarkibiy qismidir. Biroq, ingliz tili o'qituvchilari uchun nutqni o'rgatish qiyin bo'lib qolmoqda. Bu erda asosiy masala - nutq sinfida sodir bo'ladigan narsa o'qitishni «bajarish» yoki nutqni «o'rgatish» bilan bog'liqmi. Ushbu maqolada men nutqiy kompetentsiyani o'z ichiga olgan ba'zi muhim elementlarni ko'rib chiqaman va nutqni o'qitishni muntazam ravishda hal qilishga mo'ljallangan o'quv-nutq tsiklini taqdim etaman. Ma'ruza nutqni o'qitishning yaxlit va ketma-ket yondashuvini rejalashtirish uchun markaziy bo'lgan sohalarni qanday qamrab olishini aniqlab beradigan nutq tsiklining asosiy jihatlarini qisqacha tahlil qilish bilan yakunlanadi.

Bunday kuzatuvlar kamdan-kam uchraydi, chunki boshqa tilda gapirishni o'rganish qiyin ishdir. Nutq so'zlash juda murakkab va dinamik mahorat bo'lib, u

bir vaqtning o'zida bir nechta jarayonlardan foydalanishni o'z ichiga oladi - bilim, jismoniy va ijtimoiy-madaniy - va ma'ruzachining bilimlari va ko'nikmalari real vaqtda tezda faollashtirilishi kerak. Shu sababli, nutqni lingafon xonalarida aniq o'rgatish kerakligi muhim - shunchaki bir qator mashg'ulotlar orqali nutqni «bajarish» nutqning bilimlari, ko'nikmalari va strategiyalarini o'rganish bilan bir xil emas. Illyustratsiya qilish uchun biz sinfdagi quyidagi vaziyatni ko'rib chiqamiz:

O'qituvchi o'z karerasining boshidanoq o'quvchilarining nutq qobiliyatini rivojlantirish muhimligini anglagan. U o'quvchilarida bir-biri bilan ingliz tilida muloqot qilish uchun juda ko'p imkoniyatlar mavjudligiga ishonch hosil qilishni istadi, shuning uchun u haftasiga ikkita darsni nutq amaliyoti uchun ajratdi. U talabalari uchun ko'plab qiziqarli tadbirlarni rejalashtirgan. Uning darslari o'quv maqsadlari bilan diqqat bilan boshqarilgan. Ushbu maqsadlar talabalar nimani ishlab chiqarishi kerakligi (masalan, prezentatsiyalar, bahs-munozaralar, tavsiflar) yoki nima qilishlari kerakligi (masalan, muhokama qilish, bayon qilish, rol o'ynash) shaklida bo'lgan. Ba'zan ular mashg'ulotlarni tugatgandan so'ng, o'qituvchi ulardan natijalarni sinfning qolgan qismiga taqdim etishni so'ragan. Boshqa paytlarda u shunchaki o'qish yoki yozish kabi boshqa faoliyatga o'tishi mumkin edi.

O'qituvchi bir necha jihatdan nutq darslarini tuzishda muvaffaqiyat qozondi. Shu bilan birga, u talabalarning nutqini yaxshilashga bo'lgan ehtiyojlarini to'g'ridan-to'g'ri hal qilishda cheklovlar mavjud edi. Ijobiy tomoni shundaki, u o'z o'quvchilarining turli xil ta'lim uslublarini jalb qilishi mumkin bo'lgan turli xil tadbirlarni namoyish etdi. Shubhasiz, uning shogirdlari dars davomida muomaladan zavqlanishdi va mashg'ulotlar ularga nutq bilan shug'ullanish imkoniyatini yaratdi. Shuningdek, ular faoliyat natijalarini taqdim etish uchun ba'zi imkoniyatlarga ega edilar. Ammo ijobiyroq bo'lmaganligi sababli, darslar nutqning o'ziga xos qobiliyatlarini mashq qilishga kam tayyorgarlik ko'rdi va ularda nutqning asosiy xususiyatlarini aniq o'rgatish yo'q edi. Talabalar bilim, ko'nikma va strategiyani ishlab chiqishga e'tibor berishlari tavsiya etilmadi. Shuningdek, ularning faoliyati to'g'risida ozgina fikr-mulohazalar mavjud edi va tadbirlarni kuzatib borish juda kam yoki umuman yo'q edi.

Gapirishni o'rgatish uchun odatda tilni o'rgatishda qo'llaniladigan ko'plab yondashuvlar og'zaki tilning xususiyatlarini kam hisobga olgan va aksincha yozma matnga asoslangan grammatikalarga qaytishga moyil bo'lgan. Nutqni yozishda texnologik yutuqlar va nutq korpuslari lingvistlari tomonidan o'rnatilishi ushbu ikki aloqa uslubining o'xshashliklari va farqlari to'g'risida juda ko'p ma'lumotlarga ega bo'ldi. Til o'qituvchilari uchun ba'zi bir asosiy farqlar va odatda nutqni xarakterlovchi xususiyatlardan xabardor bo'lish juda qadrlidir, chunki bu ularga nimani o'rgatish to'g'risida ko'proq qaror qabul qilishga imkon beradi.

Nutqni o'qitish davridagi bosqichlarni hisobga olgan holda darslarni rejalashtirish orqali o'qituvchilar ushbu muammolarning barchasini hal qilishlari va nutqiy vazifalarni bajarishda o'quvchilar uchun qimmatbaho iskala bilan ta'minlashlari mumkin. O'quvchilar nafaqat mavjud bo'lgan til resurslaridan foydalangan holda ma'no ifodalash bilan shug'ullanadilar, balki o'qituvchilardan o'z faoliyatini yaxshilash uchun o'z vaqtida ma'lumot va ko'rsatmalar olishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Braun, G., va Yule, G. (1983). Nutqni tahlil qilish. Kembrij: Kembrij universiteti matbuoti. Goh, C. C. M. va Burns, A. (2012). Gapirishni o'rgatish: yaxlit yondashuv. Nyu York: Kembrij universiteti matbuoti.

2. Hallidiy, M.A.K. (1985). Funktsional grammatikaga kirish. London: Edvard Arnold. Jonson, K. (1996). Tilni o'rgatish va malakalarni o'rganish. Oksford: Blekvell.

3. Maybin, J., Mercer, N. va Stierer, B. (1992). «Iskala»: sinfda o'rganish. K. Norman (Ed.) Da, Tafakkur ovozlari: Milliy ma'ruza loyihasi, (186-195 betlar). London: Hodder va Stoughton.

4. Makkarti, M. (1998). Og'zaki til va amaliy tilshunoslik. Kembrij: Kembrij universiteti matbuoti.

5. Skehan, P. (1998). Til o'rganish uchun kognitiv yondashuv. Oksford: Oksford universiteti matbuoti.